

Antonina Pawłowska

NARODZINY NOWEGO DOMINIUM

TRAKTAT
BRYTYJSKO-IRLANDZKI
Z 1921 ROKU

**NARODZINY
NOWEGO
DOMINIUM**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Antonina Pawłowska

NARODZINY NOWEGO DOMINIUM

TRAKTAT
BRYTYJSKO-IRLANDZKI
Z 1921 ROKU

 WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2024

Antonina Pawłowska (ORCID: 0000-0003-3467-4583) – Uniwersytet Łódzki
Wydział Filozoficzno-Historyczny, Katedra Historii Powszechnej Najnowszej
90-219 Łódź, ul. A. Kamińskiego 27a

RECENZENCI

Michał Leśniewski, Jacek Tebinka

REDAKTOR INICJUJĄCY

Natasza Grabowiecka

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Piotr Pietrych

SKŁAD I ŁAMANIE

Editio

KOREKTA TECHNICZNA

Katarzyna Woźniak

PROJEKT OKŁADKI

Polkadot Studio Graficzne

Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

Zdjęcia wykorzystane na okładce:

Arthur Griffith (WikiCommons); David Lloyd George (Harris & Ewing; Biblioteka Kongresu Stanów
Zjednoczonych, domena publiczna);
Michael Collins (Encyclopædia Britannica, Inc., domena publiczna)

© Copyright by Antonina Pawłowska, Łódź 2024

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2024

<https://doi.org/10.18778/8331-512-6>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11401.24.0.M

Ark. wyd. 22,0; ark. druk. 20,75

ISBN 978-83-8331-512-6
e-ISBN 978-83-8331-513-3

Mojej rodzinie

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Rozdział I. Rewolucja irlandzka – tło społeczne i polityczne konfliktu	19
Wprowadzenie	19
Nacjonalizm i republikanizm irlandzki	19
Irlandzkie podziemne państwo i jego struktury	25
Początki irlandzkiej dyplomacji	40
Odrębność Irlandii Północnej	56
Podsumowanie	74
Rozdział II. Kontekst międzynarodowy, imperialny i wewnętrzny negocjacji brytyjsko-irlandzkich	77
Wprowadzenie	77
Różne wizje pokoju światowego	78
Dominia	82
Bliski Wschód	86
Indie	90
Problem Rosji Sowieckiej	95
Sytuacja wewnętrzna	99
Podsumowanie	104
Rozdział III. Negocjacje	109
Wprowadzenie	109
Droga do rozmów	110
Sylwetki negocjatorów	127
Przebieg negocjacji: strategie i cele	143
Pierwsze wrażenia	146
Działania komisji do spraw rozejmu	148
Zagadnienia związane z polityką fiskalną oraz handlem	150
Kwestia obrony	153
Dominium	156
Rola Éamona de Valery	159
Strategia Lloyda George'a	161
Kwestia Irlandii Północnej	163

Wierność Koronie	167
Opinia irlandzkiego rządu	171
Długie nocne rozmowy	172
Podsumowanie	175
Rozdział IV. Treść traktatu	179
Wprowadzenie	179
Status porozumienia	180
Kwestie konstytucjonalne	181
Kwestie finansowe	184
Kwestie wojskowe	186
Irlandia Północna	190
Ratyfikacja i jej podstawa prawna	196
Podsumowanie	198
Rozdział V. Debaty nad ratyfikacją	201
Wprowadzenie	201
Proces ratyfikacji w Izbie Gmin parlamentu brytyjskiego	202
Proces ratyfikacji w <i>Dáil Éireann</i>	215
Argumenty i strategię strony antytraktatowej	222
Argumenty i strategię strony protraktatowej	232
Podział głosów i wsparcie dla stronnictw	236
<i>Dokument nr 2</i>	240
Głos Irlandii Północnej	252
Podsumowanie	258
Rozdział VI. Społeczny odbiór traktatu	261
Wprowadzenie	261
Dziennikarskie narracje. Konflikt, negocjacje i traktat na łamach prasy	262
Prasa brytyjska a kwestia irlandzka	263
Prasa irlandzka wobec negocjacji i procesu ratyfikacji	275
Opinia publiczna	286
Podsumowanie	298
Zakończenie	301
Bibliografia	311
Indeks osób	325

WSTĘP

Wiele jest określeń używanych do nazywania skomplikowanego systemu zależności Irlandii od Anglii, a w późniejszych okresach od Wielkiej Brytanii. „Pierwsza kolonia”, „siostrzana wyspa”, „punkt kluczowy dla brytyjskiego systemu bezpieczeństwa”, „gniazdo buntowników”, „wierna córka Imperium”. Każda z tych fraz była używana na pewnym etapie wzajemnych relacji do określenia natury dwustronnych powiązań. Niektóre z nich były wyraźnie pejoratywne, inne podkreślały znaczenie strategiczne Irlandii oraz jej trudną historię. *Zapisy porozumienia dotyczącego traktatu pomiędzy Wielką Brytanią a Irlandią (Articles of Agreement for a Treaty Between Great Britain and Ireland)*¹ z 6 grudnia 1921 roku, dodawały do tej kolekcji kolejny termin: „dominium”. W jaki sposób do tego doszło? Czy ta forma zależności była realizacją dążeń polityków irlandzkich? Czy też niełatwym kompromisem, trudnym do zaakceptowania dla wszystkich stron konfliktu? W niniejszej pracy autorka skupi się na analizie uwarunkowań społecznych i politycznych stosunków brytyjsko-irlandzkich na przełomie drugiej i trzeciej dekady XX wieku. Wszystko to, by znaleźć odpowiedź na powyższe pytania.

Celem pracy jest także wskazanie strony konfliktu, której udało się osiągnąć najwięcej korzyści w wynegocjowanym ostatecznie traktacie. Centralnym elementem rozważań będzie ocena dążeń brytyjskiego rządu oraz irlandzkich nacjonalistów i unionistów, a także metod i stopnia ich skuteczności. Aby ów cel osiągnąć niezbędne jest postawienie odpowiednich pytań badawczych.

Rozważania należy rozpocząć od sformułowania pytania o wpływ Wielkiej Wojny na sytuację polityczną na Wyspie. W jaki sposób eskalował konflikt wewnętrzny w Irlandii i jakie przełożenie miał ten proces na krystalizowanie się irlandzkiego ruchu niepodległościowego oraz unionistycznego?

Jakie znaczenie dla przebiegu konfliktu miała kwestia podziału etnicznego, społecznego, religijnego i politycznego wyspy? Czy analizując doktrynę partii *Sinn Féin*², wskazać można elementy kluczowe dla szybkiego rozwoju ruchu po 1918 roku? W jaki sposób scharakteryzować można zasadnicze poglądy członków

¹ O ile nie zaznaczono inaczej, wszystkie przekłady tekstów, sformułowań i nazw angielskich są dziełem autorki.

² Gaelicka nazwa może być tłumaczona na język polski jako „My sami”. Zarówno w polskiej, jak i anglosaskiej literaturze przedmiotu nazwa tej partii funkcjonuje w brzmieniu oryginalnym i tak też jest w niniejszej pracy.

partii *Sinn Féin* oraz ich działania na rzecz stworzenia struktur irlandzkiego państwa? W jaki sposób unioniści wpływali na politykę brytyjskiego rządu? Analizując kwestię stosunków irlandzko-brytyjskich warto również wziąć pod uwagę sytuację Imperium w tym okresie, by zyskać szerszy kontekst oraz określić wagę problemu dla Londynu. Jakie czynniki wpływały na kształtowanie się brytyjskiej polityki względem Irlandii? Do pełnego zarysowania sytuacji Imperium niezbędna będzie również analiza jego sytuacji gospodarczej, społecznej i politycznej. Jaki był stosunek poszczególnych brytyjskich partii do kwestii irlandzkiej? Jak odnosiło się do niej brytyjskie społeczeństwo?

Brytyjscy i irlandzcy politycy nie rozpoczęli negocjacji z dnia na dzień. W celu zarysowania pełnego ich obrazu zasadne jest postawienie pytania, jakie czynniki wpływać mogły na podjęcie przez obie strony decyzji o rozpoczęciu rozmów pokojowych i próby zakończenia trwającej wojny o niepodległość Irlandii. W jaki sposób oceniano działania wojenne na terenie wyspy? Warto również zadać pytanie o kondycję strony irlandzkiej i jej możliwości dalszego prowadzenia walki. Jakie strategie rozmów i taktyki przyjęły strony konfliktu? Na jakiego rodzaju ustępstwa gotowa była strona brytyjska, a na jakie strona irlandzka? Czy postawa polityków Irlandii Północnej miała wpływ na przebieg negocjacji? Wreszcie, jak osobiste doświadczenia oraz poglądy polityczne negocjatorów wpływały na negocjacji i w efekcie na ostateczny kształt porozumienia?

Rozważania nad kształtem traktatu wymagają przeprowadzenia dogłębnej analizy zawartości porozumienia brytyjsko-irlandzkiego. W jaki sposób scharakteryzować rzeczywistość prawną, którą tworzył traktat? Jaki był jego wpływ na przyszłość Irlandii i Imperium Brytyjskiego? Jak wyglądał proces ratyfikacji traktatu i jakie konsekwencje polityczne za sobą pociągał? A wreszcie, jaki był społeczny odbiór porozumienia prowadzącego do utworzenia nowego dominium?

Choć opisywane negocjacje miały miejsce w 1921 roku, praca będzie miała zdecydowanie szersze ramy czasowe. Porozumienie brytyjsko-irlandzkie wienczyło długi okres niepokoїв społecznych na terenie wyspy, nazywany często w historiografii „rewolucją irlandzką”. Jej początek można wiązać z początkiem drugiej dekady XX wieku, gdy w latach 1910–1911 doszło do kluczowych zmian w brytyjskim prawie konstytucyjnym. Doprowadziły one do wybuchu kryzysu ulsterskiego, wyznaczając początek konfliktów politycznych i postępującego podziału Zielonej Wyspy. Kolejnym kluczowym wydarzeniem była Wielka Wojna, która odcisnęła swoje piętno na mieszkańcach Europy, zmieniając całkowicie krajobraz polityczny na kontynencie oraz wpływając na nasilenie się ruchów narodowych i niepodległościowych na całym świecie. Otwarty konflikt irlandzkich republikanów z Imperium Brytyjskim rozpoczęty powstaniem wielkanocnym w 1916 roku, wszedł w nową fazę podczas wojny o niepodległość Irlandii w latach 1919–1921. Kwestie sporne zostały omówione i rozwiązane podczas negocjacji pokojowych kończących konflikt, czego wyrazem były *Zapisy porozumienia dotyczącego traktatu pomiędzy Wielką Brytanią a Irlandią*. Podpisanie tego dokumentu nie stanowiło jednak definitywnego zakończenia sporu,

szczególnie w samej Irlandii, gdzie proces ratyfikacyjny był kontynuowany aż do pierwszych miesięcy roku 1922 i doprowadził do głębokiego podziału społeczeństwa, wywołując kolejny konflikt, tym razem wewnętrzny, nazywany irlandzką wojną domową. Tak więc, w szerokim ujęciu, wydarzenia omawiane w niniejszej pracy obejmują lata 1910–1922.

Warto zauważyć, że choć wydarzenia rewolucji irlandzkiej miały miejsce głównie w Irlandii, będącej częścią Imperium Brytyjskiego, stanowiły jednak obiekt zainteresowania innych dominiów: Kanady, Australii, Nowej Zelandii czy Związku Południowej Afryki. Z uwagi na rozproszoną, mocno zaangażowaną politycznie diasporę irlandzką np. w USA, również działania irlandzkich republikanów na kontynencie amerykańskim wpływające na zmianę optyki Stanów Zjednoczonych miały istotne znaczenie dla rozwoju omawianych wydarzeń. Należy również podkreślić olbrzymie znaczenie niepokojów w innych częściach Imperium Brytyjskiego oraz na terenach od niego zależnych dla formowania się polityki Wielkiej Brytanii względem Irlandii. Praca nie będzie się więc skupiała jedynie na wydarzeniach politycznych na wyspie, ale omówiony zostanie również szeroki polityczny, społeczny i gospodarczy kontekst analizowanych wydarzeń w perspektywie całego Imperium.

Terminologia przyjęta w pracy wymaga dokładnego umotywowania. Niektóre stosowane terminy mogą rodzić pytania lub budzić kontrowersje. Dlatego też ważne jest wyjaśnienie już na wstępie podjętych podczas pracy badawczej decyzji.

W książce wymiennie stosowane będą sformułowania „traktat” i „porozumienie”. W historiografii stosowane jest zazwyczaj pierwsze określenie, jednak warto podkreślić, że kwestia nazewnictwa dokumentu będącego tematem pracy miała poważne konsekwencje. Traktat może być zawarty jedynie między równymi sobie podmiotami prawa międzynarodowego. Tymczasem rozmowy pokojowe Wielkiej Brytanii z przedstawicielami nacjonalistycznego rządu Irlandii nie były prowadzone w formie negocjacji równego z równym. Wielka Brytania traktowała irlandzką delegację jako reprezentację zbuntowanej części Imperium, a nie osobnego, niepodległego państwa. Zawarte porozumienie natomiast nadawało wyspie status dominium, a więc nie stwarzało zupełnie niezależnego podmiotu, a jedynie dawało pełnię swobód możliwą wewnątrz Imperium Brytyjskiego. Dlatego też akt otrzymał tytuł: *Zapisy porozumienia dotyczącego traktatu pomiędzy Wielką Brytanią a Irlandią* – co pozwalało obu stronom na utrzymanie własnej wewnętrznej narracji. Narracja brytyjska akcentowała element „porozumienia” z zależnym od siebie (choć pozostającym już poza kontrolą w tym okresie) terytorium. Strona irlandzka podkreślała natomiast swą niezależność używając terminu „traktat”. Choć kwestia ta była szeroko dyskutowana w momencie podpisania i ratyfikacji dokumentu, w historiografii utarło się stosowanie drugiej formy.

Komentarza wymaga też użycie takich terminów, jak „Irlandia”, „Irlandia Północna”, „Ulster” czy „Irlandczyk”. Słowo „Irlandia” może się odnosić do geograficznego obszaru wyspy, ale również może być stosowane jako synonim

„Republiki Irlandii” (*Poblacht na hÉireann*)³. Irlandzcy politycy używali bowiem tych określeń zamiennie, jako synonimów. Twór prawny powstały po wejściu w życie traktatu zyskał nazwę Wolnego Państwa Irlandzkiego (*Saorstát Éireann*). W pracy tej termin „Irlandia” będzie stosowany zarówno na określenie obszaru geograficznego, jak i, w niektórych kontekstach, bytu państwowego reprezentowanego przez podziemny rząd, funkcjonujący przed powstaniem Wolnego Państwa.

Tworząca się od roku 1918 alternatywna do brytyjskiej administracja irlandzka na terenie wyspy może być różnie określana. W pracy tej stosowane wymiennie będą następujące przymiotniki: „rewolucyjny”, „podziemny”, „nacionalistyczny” i „republikański”. Użycie pierwszego terminu uargumentować można powstańczym i antagonistycznym wobec systemu brytyjskiego charakterem wydarzeń. Drugie określenie motywowane jest niejawnym charakterem władz, co było rezultatem brytyjskich represji. Określenie „nacionalistyczny” ma szersze odniesienie niż termin „republikański”, bowiem irlandzki nacjonalizm obejmował zarówno nurt konstytucyjny, akceptujący brytyjski ustrój monarchiczny i dążący do zmian drogą legalną, jak i nurt radykalny, sprzeciwiający się otwarcie władzy brytyjskiej. Nie wszyscy członkowie irlandzkiego rządu byli republikańcami, ale przymiotnik ten może być stosowany z uwagi na to, że cała partia *Sinn Féin* wyraźnie podkreślała swój republikański charakter.

Komentarza wymaga też użycie terminu „Ulster” – jest to wszak nazwa historycznej prowincji, niemająca swojego odzwierciedlenia w funkcjonującym w omawianym okresie podziale administracyjnym. Przed rokiem 1920 nie można jednak zastosować terminu „Irlandia Północna”, byłby to anachronizm, nazwę tę bowiem wprowadziła dopiero brytyjska *Ustawa o Rządzie Irlandii z 1920 roku (Government of Ireland Act 1920)*. W związku z tym w pracy przyjęty został termin „Ulster” stosowany nie jako określenie obszaru geograficznego, a raczej wspólnoty politycznej unionistów z północy wyspy dążących zarówno do utrzymania połączenia z Wielką Brytanią, jak i kontynuowania tzw. „Protestanckiej Przewagi”⁴. We fragmentach pracy opisujących sytuację już po utwo-

³ W książce pojawiać się będą umieszczone w nawiasie oryginalne nazwy niektórych instytucji. Zabieg ten zostanie zastosowany w przypadku, gdy nie istniało do tej pory w obiegu naukowym utarte polskie tłumaczenie danej nazwy lub gdy umieszczenie terminu w jego oryginalnym brzmieniu mogłoby ułatwić czytelnikowi odszukanie dodatkowych informacji na temat organizacji lub zjawiska. Nazwy własne o ustalonych tłumaczeniach (np. Izba Gmin, Izba Lordów, Partia Konserwatywna etc.) będą podawane jedynie w polskim tłumaczeniu.

⁴ Protestancka Przewaga (*Protestant Ascendancy*) – zjawisko społecznej, politycznej i ekonomicznej dominacji ludności protestanckiej w Irlandii trwające od XVII do XX wieku. Protestancka Przewaga utrwalana była za pomocą aktów legislacyjnych dyskryminujących ludność katolicką (*Penal Laws*), konfiskat katolickich majątków oraz przywilejów nadawanych członkom Kościoła Anglii i Kościoła Irlandii.

rzeniu Irlandii Północnej stosowane będzie natomiast terminologiczne rozgraniczenie. Termin „Ulster” nadal będzie się odnosił do wspólnoty politycznej ruchu unionistycznego⁵ – w ten sposób zresztą używa się go w brytyjskiej historiografii. Termin „Irlandia Północna” natomiast zarezerwowany będzie dla sytuacji, gdy opisywane będą oficjalne działania rządu w Belfaście lub pojawi się nawiązanie do konkretnego obszaru geograficznego.

Trzeba też pamiętać, że określenie „Irlandczycy” przysługuje nie tylko ówczesnym zwolennikom niezależności wyspy od Wielkiej Brytanii, ale także dominującym na północny wyspy unionistom, opowiadającym się za nierozzerwalnością więzi z brytyjską państwowością i monarchią.

Szeroki przekrój prezentowanych kontekstów i analizowanych zagadnień związanych z brytyjsko-irlandzkim porozumieniem odzwierciedla struktura książki.

Rozdział I zatytułowany *Rewolucja irlandzka – tło społeczne i polityczne konfliktu* poświęcony został omówieniu wydarzeń i zmian politycznych na Wyspie. W podrozdziale *Nacjonalizm i republikanizm irlandzki* zostały wprowadzone i omówione zagadnienia związane z historią i specyfiką irlandzkiego nacjonalizmu i ruchu republikańskiego. Kolejna część zatytułowana *Irlandzkie podziemne państwo i jego struktury* zawiera omówienie środowisk politycznych Irlandii, ich ideologii i zachodzącej w nich ewolucji oraz tworzonych przez nie alternatywnych struktur irlandzkiej administracji: parlamentu, rządu, sądownictwa, armii oraz samorządów. Pozwoli to jednocześnie wskazać trudności, z jakimi borykać musieli się republikanie w okresie wojny o niepodległość. Pozwala również przedstawić kontekst zależności i tarć pomiędzy różnymi frakcjami wewnątrz ruchu narodowego. Podrozdział *Początki irlandzkiej dyplomacji* stanowi omówienie najbardziej kluczowych dla wypracowania porozumienia brytyjsko-irlandzkiego części administracji podziemnego państwa: Ministerstwa Spraw Zagranicznych i tworzącej się służby dyplomatycznej. Opisane w tym podrozdziale problemy, konflikty i trudności ukazują kontekst funkcjonowania irlandzkiej delegacji w Londynie podczas konferencji w roku 1921. W ostatnim podrozdziale uwaga skupia się natomiast na kwestii podziału wyspy i jej przyczyn oraz analizie zmiany sytuacji politycznej i społecznej Ulsteru. Omówione zostały wszystkie czynniki, które wpłynęły na formowanie się Irlandii Północnej jako niezależnego bytu politycznego i administracyjnego. Zaprezentowane w rozdziale kwestie tworzą pełen obraz sytuacji politycznej na terenie całej wyspy.

Z uwagi na potrzebę kompleksowego przedstawienia sytuacji obu stron konfliktu rozdział II zatytułowany *Kontekst międzynarodowy, imperialny i wewnętrzny*

⁵ Unionizm – stanowisko polityczne opowiadające się za jednością Anglii, Szkocji, Walii, Irlandii w ramach jednego państwa. Rozróżnia się zatem unionizm szkocki, irlandzki, walijski. W niniejszej publikacji mowa będzie oczywiście przede wszystkim o unionizmie irlandzkim. W przypadku gdy chodzić będzie o warianty tego stanowiska politycznego dotyczącej innych części Wielkiej Brytanii, zostanie to zaznaczone w tekście.

negocjacji brytyjsko-irlandzkich prezentuje meandry polityki brytyjskiej w tym okresie, nie tylko problemy związane z zakończeniem Wielkiej Wojny, tworzeniem nowego światowego ładu na konferencji pokojowej w Paryżu, ale również z niepokojami społecznymi wybuchającymi na terytoriach zależnych od Imperium oraz w jego koloniach. Jeden z podrozdziałów poświęcony jest również polityce wewnętrznej Wielkiej Brytanii, w celu pokazania napięć i konfliktów, które wpływały na kształtowanie się brytyjskiej polityki wobec Irlandii.

W rozdziale III zatytułowanym *Negocjacje* skoncentrowano się na analizie i omówieniu najważniejszych etapów procesu pokojowego kończącego wojnę o niepodległość Irlandii. W podrozdziale *Droga do rozmów* prześledzone zostały wydarzenia, które doprowadziły do nawiązywania kontaktu pomiędzy stronami konfliktu. Analizie poddane zostały wstępne stanowiska negocjacyjne Irlandczyków i Brytyjczyków. Nakreślony został również udział Irlandii Północnej w początkowym etapie rozmów. Podrozdział *Sylwetki negocjatorów* prezentuje postacie odpowiedzialne za osiągnięcie porozumienia. Analiza składu obu delegacji umożliwia nakreślenie najważniejszych motywów kierujących postawami poszczególnych uczestników negocjacji oraz charakterystykę ich poglądów i środowisk politycznych, z których wyrastali. W kolejnych podrozdziałach skupiono się na przebiegu negocjacji, ze szczególnym podkreśleniem zakładanych przez delegacje strategii i celów. Rozdział wieńczy analiza ostatniego, najbardziej burzliwego etapu rozmów zakończonego podpisaniem porozumienia.

Rozdział IV poświęcono analizie ostatecznego tekstu traktatu. Omówienie poszczególnych jego artykułów oraz wynikających z nich konsekwencji gospodarczych, politycznych i społecznych pozwala ocenić wagę samego porozumienia, rozpatrywanego w kontekście wcześniejszych form autonomii proponowanych Irlandii.

Rozdział V zawiera natomiast omówienie procesu ratyfikacji porozumienia. W podrozdziale pierwszym umieszczona została analiza dyskusji prowadzonych na ten temat w brytyjskiej Izbie Gmin⁶, a w drugim omówiony został odbiór traktatu przez irlandzkich polityków oraz związany z nim rozłam w irlandzkim ruchu niepodległościowym. Część rozdziału została poświęcona analizie alternatywnej propozycji porozumienia z Wielką Brytanią, autorstwa Éamona de Valery, czyli tzw. *Dokumentu nr 2*. Narrację zwieńczył natomiast omówienie reakcji Irlandii Północnej na traktat.

W rozdziale ostatnim przedstawiono społeczny odbiór traktatu, w tym opinie i oceny porozumienia publikowane w brytyjskiej i irlandzkiej prasie tego okresu.

Każdy z rozdziałów wymagał wykorzystania innego rodzaju źródeł. Podstawą do analizy przebiegu negocjacji brytyjsko-irlandzkich były między innymi zbiory The National Archives w Londynie. Większość informacji pochodzi

⁶ W dalszej części pracy stosowane będzie konsekwentnie polskie tłumaczenie nazwy tej instytucji. Podobnie izba wyższa brytyjskiego parlamentu będzie określana jako Izba Lordów.

z zespołu archiwalnego gromadzącego dokumentację działalności *Cabinet Office*⁷ (np. CAB/21/208 *Ireland Irish Settlement N. Ireland Parliament*, CAB/21/243 *Irish settlement negotiations between HM Government and Irish leaders*, CAB/21/244 *Ireland position of Southern loyalists*, CAB/21/247 *Irish settlement oath of allegiance to the Crown*). Uzupelniające materiały odnalezione zostały również w zespołach *Home Office* (np. zbiory dotyczące informacji gromadzonych na temat poszczególnych irlandzkich dyplomatów HO/144/1683/398891 *Robert Childers Barton*, HO/144/1458/316093 *Griffiths, Arthur internment in United Kingdom*). Baza źródłowa została również wzbogacona o dokumenty pochodzące ze zbiorów *Parliamentary Archives*, dotyczące rządu Davida Lloyda George'a i jego działań w Irlandii. Jednak analiza negocjacji jedynie na podstawie brytyjskich dokumentów byłaby nie tylko stronicza, ale również niepełna. Wykorzystane zostały także materiały irlandzkie pochodzące ze zdigitalizowanych zbiorów *Documents on Irish Foreign Policy* – kolekcji dokumentów stworzonej przy współpracy *Royal Irish Academy*, *The National Archives of Ireland* oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych Irlandii. Ponadto irlandzka opytka omawianych wydarzeń zostanie zbadana w oparciu o zdigitalizowane zbiory *Irish Military Archives*, a szczególnie kolekcję *Bureau of Military History*⁸, zawierającą zeznania członków irlandzkiego ruchu republikańskiego zaangażowanych w wydarzenia rewolucji irlandzkiej oraz proces pokojowy.

Wykorzystano także dokumenty pochodzące ze zbiorów *Public Record Office of Northern Ireland* w Belfaście. Kluczowe okażą się tu zespoły dokumentów rządowych: *Cabinet Secretariat Files*, *Department of Prime Minister*, *Home Affairs Office*, *Ministry of Finance*, ale także materiały pochodzące z kolekcji związanych z kluczowymi postaciami północnego unionizmu: *Carson Papers*, *Craigavon Papers*, *Londonderry Papers*, *Crawford Papers*.

⁷ Nazwy ministerstw rządu Wielkiej Brytanii – *Cabinet Office*, *Foreign Office*, *War Office* etc. – będą przywoływane w oryginalnym brzmieniu, co jest praktyką przyjętą w polskiej literaturze przedmiotu, ma także ułatwić czytelnikowi ewentualne korzystanie z przywoływanych źródeł archiwalnych.

⁸ *Bureau of Military History* – placówka założona w 1947 roku w celu zgromadzenia wspomnień uczestników wydarzeń rewolucji irlandzkiej. W jej kolekcji znajdują się 1773 zeznania osób, które brały udział w wydarzeniach rozgrywających się w latach 1916–1922. Wspomnienia dotyczą zarówno działalności militarnej, jak i społecznej lub politycznej. Z uwagi na charakter ich pozyskiwania oraz nazwę dokumentów (*witness statements*) mowa tu bardziej o zeznaniach niż wspomnieniach czy nieuporządkowanych relacjach. Nie wykraczają one poza rok 1922 i nie omawiają okresu irlandzkiej wojny domowej. Cezura ta została przyjęta, by nie antagonizować potencjalnych świadków. W marcu 1951 roku zeznania wraz z nagraniami i fotografiami, zostały zabezpieczone i zapieczętowane. Kolekcję udostępniono dopiero w marcu 2003 roku. W formie zdigitalizowanej jest obecnie dostępna pod adresem: <http://www.militaryarchives.ie/collections/online-collections/bureau-of-military-history-1913-1921/reels/bmh/>. W dalszej części publikacji stosowany będzie uproszczony zapis bibliograficzny pozycji z tej kolekcji, składający się z numeru zeznania, nazwiska osoby opisującej wydarzenia oraz numeru karty.

Rozdział IV zawiera analizę tekstu *Zapisów porozumienia dotyczącego traktatu pomiędzy Wielką Brytanią a Irlandią*. Tematyka rozdziału V, skupiającego się na odbiorze traktatu przez polityków, prasę i opinię publiczną, wymagała zbadania takich źródeł, jak stenogramy debat Izby Gmin brytyjskiego parlamentu (*Hansard*)⁹ oraz, analogicznie, znacznie obszerniejszych stenogramów debat irlandzkiego parlamentu *Dáil Éireann*¹⁰. Zawarta w rozdziale VI analiza narracji prowadzonych przez brytyjską i irlandzką prasę na temat traktatu bazować będzie na kwerendzie publikacji kluczowych dzienników z tego okresu.

Każde z wymienionych źródeł przedstawia inny zestaw problemów badawczych, wymagających zastosowania konkretnej metodologii. Dokumenty ze zbiorów The National Archives i The Parliamentary Archives to produkty wytworzone przez doskonale działającą maszynę brytyjskiej administracji. Do ich analizy niezbędna jest nie tylko wiedza o funkcjonowaniu poszczególnych ministerstw w brytyjskim rządzie i przypisanych im obowiązkach i zadaniach, ale także wiedza na temat procedury tworzenia owych memorandumów, notatek i analiz, które nie zawsze przedstawiały pełny obraz sytuacji. W tym przypadku luki w narracji brytyjskiej musiały zostać uzupełnione informacjami pochodzącymi od strony irlandzkiej i zawartymi w zbiorze *Documents on Irish Foreign Policy*. Ponadto niezbędne było zastosowanie analizy porównawczej, pozwalającej na prześledzenie różnic w odbiorze przebiegu rozmów przez negocjatorów obu delegacji. Natura źródła, jakim jest tekst *Zapisów porozumienia...*, wymaga zastosowania metod analizy charakterystycznych dla dokumentów prawnych i traktatów międzynarodowych. Wreszcie podczas analizy debat w obu parlamentach niezbędne będzie nie tylko umieszczenie ich w kontekście zmian i wewnętrznych konfliktów politycznych obu podmiotów, ale również wzięcie pod uwagę performatywnego charakteru wypowiedzi wygłaszanych na publicznych posiedzeniach parlamentu. Zupełnie odmienną metodologię należy natomiast zastosować do analizy publikacji prasowych, skupiając się na narracjach stosowanych przez gazety o konkretnym charakterze i afiliacji politycznej.

⁹ *Hansard* – oficjalna nazwa transkrypcji obrad parlamentu brytyjskiego. Stenogramy dostępne są pod adresem: <https://hansard.parliament.uk/>. W książce przyjęto uproszczony zapis bibliograficzny odwołań do tych stenogramów: skrót wskazujący na izbę parlamentu, w której odbyła się debata, datę posiedzenia, tom publikacji oraz kolumna (*column*) z cytowaną wypowiedzią (np. HC Deb., 14 XII 1921, vol. 149, cc. 6–17).

¹⁰ Stenogramy debat *Dáil Éireann* dostępne są pod adresem: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/>. W tym przypadku także w odwołaniach do nich wprowadzony został uproszczony zapis bibliograficzny zawierający: skrót nazwy izby DE, datę debaty, tom publikacji oraz w uzasadnionych przypadkach nazwisko mówcy; ostatni element zapisu ma ułatwić, wobec braku w tym wypadku podziału na *columns*, odszukanie odpowiedniego fragmentu stenogramu (np. DE Deb, 14 XII 1921, vol. T, no. 2, Arthur Griffith).

Analizowane materiały zostały stworzone w języku angielskim. W debatach irlandzkiego parlamentu oraz irlandzkich dokumentach dyplomatycznych pojawiają się również wypowiedzi w irlandzkim języku gaelickim¹¹. Tłumaczenia dokonane na potrzeby niniejszej pracy (także z języka gaelickiego) są dziełem autorki, jeżeli wykorzystano już istniejące polskie przekłady, nazwiska autora tłumaczenia podano w przypisie.

Dotychczasowe opracowania dotyczące traktatu brytyjsko-irlandzkiego z 1921 roku skupiały się na przebiegu negocjacji¹². Istnieją również osobne publikacje dotyczące sytuacji wewnętrznej zarówno Wielkiej Brytanii, jak i Irlandii w tym okresie, czy też przebiegu debat nad ratyfikacją porozumienia¹³. Brak jednak opracowań łączących wszystkie te elementy w jedną całość – co jest zasadniczym zamysłem niniejszej książki.

Warto również podkreślić tendencje historiografii brytyjskiej i irlandzkiej do skupiania się na aspektach konfliktu szczególnie ważnych z punktu widzenia własnej polityki historycznej. Nawet mimo prób zachowania bezstronności, wymaganej od historyka, badacze często poruszali się torami utartych narracji i pomijali pewne kwestie lub nie poświęcali im wystarczającej uwagi. Opracowanie to będzie miało za zadanie zapewnienie jak najszerszego pola opisu oraz wszechstronne przedstawienie tła politycznego, gospodarczego i społecznego omawianych wydarzeń.

Niezbędne jest omówienie prac powstałych na ten temat na polskim gruncie badawczym. Jednym z głównych opracowań w języku polskim na temat historii Irlandii jest monografia Stanisława Grzybowskiego¹⁴. Z uwagi na swój ogólny i przekrojowy charakter nie opisuje ona jednak dokładnie przebiegu negocjacji i zawartości osiągniętego porozumienia. Podobnie kwestia wygląda w przypadku biografii Éamona de Valery autorstwa Pawła Toboły-Pertkiewicza¹⁵. Autor przedstawia w niej osiągnięte porozumienie, zgodnie z biograficznym charakterem książki, jako jedno z wielu wydarzeń ważnych w biografii de

¹¹ Języki gaelickie to podgrupa języków celtyckich (tzw. grupa goidelska), do której zaliczają się język gaelicki irlandzki, szkocki oraz manx. Gaelicki język irlandzki nazywany jest też często w uproszczeniu językiem irlandzkim. W anglosaskim obiegu naukowym stosuje się określenia *Irish Gaelic* albo po prostu *Gaelic*. Używane w książce określenie „język gaelicki” oznacza konsekwentnie gaelicki język irlandzki.

¹² F. Pakenham, *Peace by Ordeal. An Account from First-hand Sources of the Negotiations and Signature of the Anglo-Irish Treaty*, London 1972; G. Friemann, *The Treaty: The Gripping Story of the Negotiations that Brought About Irish Independence and Led to the Civil War*, Newbridge 2021.

¹³ J.K. Knirck, *Imagining Ireland's Independence. The Debates over the Anglo-Irish Treaty of 1921*, Lanham 2006.

¹⁴ S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Wrocław 1977.

¹⁵ P. Toboła-Pertkiewicz, *De Valera – gigant polityki irlandzkiej i jego czasy*, Warszawa 2015.

Valery, dając jedynie skrótowy i pobieżny opis traktatu. Wykorzystujące bogaty zestaw dokumentów i szczegółowe są monografie Szymona Bachrynowskiego¹⁶. Prawdopodobnie najważniejszym w Polsce propagatorem wiedzy na temat historii Irlandii i jej ruchów niepodległościowych jest profesor Wawrzyniec Konarski. Analizuje on jednak przede wszystkim ewolucję struktur militarnych podziemnego państwa, zdecydowanie mniej uwagi poświęcając zagadnieniom irlandzkiej dyplomacji.

Warto podkreślić, że kolekcje Irish Military Archives oraz *Documents on Irish Foreign Policy* do tej pory nie funkcjonowały w polskim obiegu naukowym. Dokumenty pochodzące z The National Archives, The Parliamentary Archives i Public Record Office of Northern Ireland dotyczące sytuacji w Irlandii w latach 1919–1922 również nie były szeroko badane przez polskich historyków, którzy opierali się w dużej mierze na łatwo dostępnych i zdigitalizowanych aktach normatywnych. Dużą słabością dotychczasowych polskich badań jest również oparcie na opracowaniach publikowanych głównie w Polsce lub pracach jedynie badaczy irlandzkich, z pominięciem źródeł i opracowań brytyjskich. Wiąże się to z zauważalnym faworyzowaniem irlandzkiego punktu widzenia w narracji dotyczącej omawianych wydarzeń. W celu uniknięcia podobnej niezamierzonej stronniczości praca ta bazować będzie na źródłach i opracowaniach stworzonych zarówno przez Brytyjczyków, jak i Irlandczyków.

Obecnie możliwe jest przeprowadzenie bardziej pogłębionych badań uwzględniających zarówno irlandzkie, jak i brytyjskie materiały źródłowe. Sprzyja temu również dostęp do nowych materiałów źródłowych w Irlandii i Wielkiej Brytanii, a także najnowsze artykuły i analizy, skupiające się na małych fragmentach wielkiego obrazu historii rewolucji irlandzkiej¹⁷.

Niniejsza książka jest zmienioną i udoskonaloną, dzięki uwagom recenzentów, wersją mojej dysertacji doktorskiej o tym samym tytule, poszerzoną również o wynik kwerendy przeprowadzonej w Public Record Office of Northern Ireland. Za wszelkie rady, wskazówki oraz poświęcony czas pragnę serdecznie podziękować Panu Profesorowi Dariuszowi Jeziornemu, bez którego pomocy książka ta nie mogłaby powstać.

¹⁶ S. Bachrynowski, *Między angielskim lwem a irlandzką harfą: myśl polityczna irlandzkiego ruchu republikańskiego*, Kalisz 2009; S. Bachrynowski, *Od konfrontacji do koncyliacji – historia irlandzkiej partii Sinn Féin*, Kalisz 2010.

¹⁷ M.C. Rast, *Shaping Ireland's Independence: Nationalist, Unionist, and British Solutions to the Irish Question, 1909–1925*, London 2019; D. Ferriter, *A Nation and Not a Rabble: The Irish Revolution 1913–1923*, New York 2017; P. Bew, *Churchill and Ireland*, Oxford 2016; G. Keown, *First of the Small Nations: The Beginnings of Irish Foreign Policy in the Inter-War Years, 1919–1932*, Oxford 2016.

ROZDZIAŁ I

REWOLUCJA IRLANDZKA – TŁO SPOŁECZNE I POLITYCZNE KONFLIKTU

Wprowadzenie

Choć praca ta dotyczyć będzie głównie zagadnień związanych z procesem negocjacyjnym, podpisaniem i ratyfikacją traktatu brytyjsko-irlandzkiego z 1921 roku, nie da się ich zbadać i omówić w sposób kompleksowy bez wcześniejszego nakreślenia historii brytyjsko-irlandzkich relacji oraz najważniejszych wydarzeń, które miały wpływ nie tylko na kształtowanie się poglądów irlandzkiego społeczeństwa, ale również struktur republikańskiego rządu. Zarysowania wymagają kwestie, do których nawiązywali podczas dyskusji nad traktatem zarówno irlandzcy, jak i brytyjscy politycy.

Rozdział ten ma charakter wstępny. Jego zadaniem jest opis ewolucji struktur irlandzkiego podziemnego państwa oraz zmian społecznych, których efektem było wytworzenie się silnego republikańskiego ruchu na terenie wyspy.

Nacjonalizm i republikanizm irlandzki

Charakterystyki struktur irlandzkiego państwa podziemnego nie można dokonać bez wcześniejszego uporządkowania stosowanej terminologii. Mówiąc o irlandzkim rządzie z okresu walki o niepodległość, często wymiennie używa się terminów „republikański” i „nacjonalistyczny”. Jak już zostało wspomniane, nie są to synonimy, a jeden z terminów ma szerszy zakres znaczeniowy niż drugi.

Nacjonalizm jako zjawisko, w którym z przeświadczenia o nadrzędnej roli narodu w życiu jednostki wynikają działania nie tylko o charakterze społecznym, ale również politycznym, wielokrotnie poddawany był próbom definiowania oraz typologizacji. Warto rozpocząć więc od ustaleń Szymona Bachrynowskiego. Wyróżnia on tradycyjny nacjonalizm konstytucyjny oraz nacjonalizm „nowego

typu”, rozumiany jako realizujący aspiracje narodowe poza strukturami i ramami politycznymi Imperium Brytyjskiego¹.

Działania nacjonalizmu konstytucyjnego skupiały się na wykorzystaniu pokojowych metod i narzędzi oraz próbie realizacji interesów narodowych drogą legalistyczną. Przykładem był chociażby udział w życiu politycznym Wielkiej Brytanii, reprezentowanie interesów irlandzkich w brytyjskim parlamencie czy wspieranie prawnych inicjatyw mających na celu zwiększenie niezależności Irlandii względem reszty imperium. W nurcie tym bez wątplenia działa Irlandzka Partia Parlamentarna (*Irish Parliamentary Party*). Drugi nurt scharakteryzować można natomiast jako sięgający po narzędzia spoza obszaru legalizmu. Do tego nurtu moglibyśmy zaliczyć zarówno organizacje o charakterze zbrojnym, jak i ugrupowania polityczne, w których doktrynę wpisana była otwarta kontestacja opresyjnego systemu politycznego. Doskonałym przykładem może być tutaj partia *Sinn Féin* i jej metoda absentyzmu².

Wawrzyniec Konarski w swojej pracy *Partyzanci, doktrynerzy, terroryści. Chronologiczne studium fenomenu Irlandzkiej Armii Republikańskiej* przedstawia najważniejsze, funkcjonujące w obiegu naukowym typologie nacjonalizmu, zwracając szczególną uwagę na podział wprowadzony przez Hansa Kohna na nacjonalizm polityczny i etniczny. Ten pierwszy łączony jest z tradycją zachodnią oraz pojęciami demokracji i suwerenności narodów, drugi natomiast silnie związany jest z obszarem szeroko pojętego Wschodu, etnicznie ekskluzywny, skupiający się na przynależności do danego etnosu. Co ciekawe, Konarski klasyfikuje nacjonalizm irlandzki jako przykład właśnie nacjonalizmu etycznego, mimo położenia geograficznego Irlandii – stanowi ona w opinii badacza ciekawą ewenement³.

Jedno z kluczowych zagadnień to kwestia definicji narodu przyjmowaną przez irlandzki nacjonalizm. Czym jest naród irlandzki? Kto go tworzy i, co może nawet ważniejsze, kto zostaje z niego wykluczony? Kwestie te staną się niezwykle ważne podczas omówienia zarówno negocjacji w sprawie porozumienia

¹ S. Bachrynowski, *Od konfrontacji do koncyliacji – historia irlandzkiej partii Sinn Féin*, Kalisz 2010, s. 7.

² Absentyzm (*absenteeism* lub *abstentionism*; niekiedy tłumaczony jako „absenteizm”) – idea głoszona przez partię *Sinn Féin* polegająca na odmowie uczestniczenia w działaniach administracji brytyjskiej. Absentyzm zakładał ignorowanie brytyjskich struktur państwowych na rzecz powstających struktur republikańskich. Idea ta została wprowadzona w życie po wyborach do parlamentu brytyjskiego z 1918 roku, kiedy to przedstawiciele wybrani na terenie Irlandii, związani z partią *Sinn Féin* nie zajęli miejsc w Izbie Gmin, zamiast tego gromadząc się po raz pierwszy jako *Dáil Éireann* – irlandzki parlament. Zob.: P. Maume, *Young Ireland, Arthur Griffith, and Republican Ideology: The Question of Continuity*, „Éire-Ireland” 1999, vol. 34, no 2, s. 164.

³ W. Konarski, *Partyzanci, doktrynerzy, terroryści. Chronologiczne studium fenomenu Irlandzkiej Armii Republikańskiej*, Warszawa 2019, s. 31–32.

brytyjsko-irlandzkiego, jak i przy analizie późniejszych debat nad jego ratyfikacją, szczególnie po stronie irlandzkiej.

Wspólnotę narodową, w rozumieniu nacjonalizmu irlandzkiego, tworzą mieszkańcy wyspy, charakteryzujący się odmiennością kulturową, językową i etniczną od Brytyjczyków. Wśród wymienionych komponentów odrębności niektórzy badacze bez wątpienia wymieniliby również element religijny. Wynika to z zaszłości historycznych i dyskryminowania katolików na terenie Wielkiej Brytanii od czasów nowożytnych aż do ich emancypacji na scenie politycznej w pierwszych dekadach XIX wieku. W irlandzkich realiach, gdy katolicka większość doświadczała dyskryminacji politycznej ze strony protestanckiej mniejszości, interes narodowy łączono z interesem grupy wyznaniowej⁴. W dyskursie na temat znaczenia komponentu religijnego pojawiają się jednak głosy negujące jego kluczową rolę, wskazujące nie tylko na obecność protestantów w historii szeroko pojętego irlandzkiego ruchu narodowego, ale także na ich znaczącą rolę. Seán Ó Riain w artykule *Irlandia w XIX wieku – walka o niepodległość. Problem zanikającego języka irlandzkiego* wskazał na znacznie większe znaczenie komponentu językowego niż religijnego⁵. Kwestia religijna w dyskursie dotyczącym irlandzkiego nacjonalizmu silnie połączona jest z problemem odrębności obszaru północy Irlandii. Dokładna analiza cech jego politycznej odrębności znajdzie się w ostatnim fragmencie tego rozdziału. Wawrzyniec Konarski klasyfikuje naród irlandzki jako podzielony wewnętrznie naród etniczny⁶. Ten sposób widzenia skonfrontować można z optyką polityków Ulsteru, którzy protestanckich, unionistycznie nastawionych mieszkańców północy Irlandii widzieli jako naród zupełnie odrębny. W imaginarium unionistycznym teza o narodowej odrębności określana jest jako Teoria Dwoch Nacji (*Two Nations Theory*)⁷. Należy więc brać pod uwagę, że konstruowanie definicji narodu irlandzkiego silnie powiązane było ze sporem politycznym między unionistami a nacjonalistami irlandzkimi. Niezależnie od tego, czy przyjmujemy istnienie jednego, podzielonego narodu na terenie wyspy czy dwóch odrębnych, funkcjonujących obok siebie, konieczne jest podkreślenie niejednorodnego charakteru struktury narodowej Irlandii.

Przejdźmy do próby zdefiniowania irlandzkiego republikanizmu. Z założenia termin ten jest znacznie węższy niż pojęcie nacjonalizmu i może wpisywać

⁴ M. Elliott, *When God Took Sides: Religion and Identity in Ireland – Unfinished History*, Oxford 2009, s. 150.

⁵ S. Ó Riain, *Irlandia w XIX wieku – walka o niepodległość. Problem zanikającego języka irlandzkiego*, [w:] *Samomodernizacja społeczeństw w XIX wieku. Irlandczycy, Czesi, Polacy*, red. L. Trzeciakowski, K. Makowski, Poznań 1999, s. 21–46.

⁶ W. Konarski, *Partyzanci...*, s. 41.

⁷ W.F. Moneyppenny, *The Two Irish Nations: An Essay On Home Rule*, London 1913, s. 10.

się w jego szerokie ramy. Republikanizm bowiem zakłada dążenie do konkretnej formy ustrojowej irlandzkiego państwa narodowego⁸.

Kwestię różnic między tymi terminami i kryjącymi się za nimi poglądami i postawami wyjaśnić można odwołując się do historii obu ruchów. Oba kształtowały się w okresie postępującej brytyjskiej dominacji i ingerencji w sprawy wewnętrzne Irlandii. Wśród czynników wpływających na kształtowanie się zarówno szeroko pojętego irlandzkiego nacjonalizmu, jak i irlandzkiego republikanizmu wymienić możemy: angielsko-irlandzki, a potem brytyjsko-irlandzki antagonizm, dyskryminację na tle religijnym oraz politykę Imperium na terenie Irlandii, którą część badaczy nazywa polityką kolonialną⁹.

W ostatnich dekadach XVIII wieku, wraz z rozpowszechnieniem się idei oświeceniowych oraz zdobyczy Wielkiej Rewolucji Francuskiej, sprzeciw wobec brytyjskiej dominacji na wyspie doprowadził do powstania pierwszych organizacji o charakterze republikańskim, odrzucających ustrój monarchiczny i dążących do uniezależnienia się Irlandii od brytyjskiej władzy¹⁰. Przez cały XIX wiek obserwować można było rozwój irlandzkiego nacjonalizmu w jego dwóch, opisanych wcześniej, wariantach.

Irlandzki republikanizm w swej historii stosował szereg metod stojących w sprzeczności z drogą legalistyczną, takich jak organizacja powstań narodowo-wyzwoleńczych czy prowadzenie działalności terrorystycznej¹¹.

Oba omawiane nurty funkcjonowały równolegle aż do pierwszych dekad XX wieku. Zbiegło się to w czasie z wyczerpaniem idei walki o autonomię dla Irlandii w obrębie Imperium Brytyjskiego, postulowanej przez nacjonalizm konstytucyjny, reprezentowany w tym okresie przez Irlandzką Partia Parlamentarną¹². Środowiska odpowiedzialne za wybuch powstania wielkanocnego w roku 1916 niewątpliwie realizowały postulaty irlandzkiego republikanizmu. Organizacjami o charakterze republikańskim, na co wskazują ich nazwy były zarówno Irlandzkie Bractwo Republikańskie (*Irish Republican Brotherhood*)¹³, działające również

⁸ W. Konarski, *Partyzanci...*, s. 33.

⁹ S. Bachrynowski, *Między angielskim lwem a irlandzką harfą: myśl polityczna irlandzkiego ruchu republikańskiego*, Kalisz 2009, s. 19.

¹⁰ Tamże.

¹¹ N. Whelehan, *The Dynamiters: Irish Nationalism and Political Violence in the Wider World, 1867–1900*, Cambridge 2012.

¹² S. Bachrynowski, *Od konfrontacji...*, s. 7.

¹³ Irlandzkie Bractwo Republikańskie – tajna organizacja spiskowa, której celem było dążenie do niepodległości Irlandii. Jego siostrzana organizacja *Clan na Gael* działała na terenie Stanów Zjednoczonych. Obie wywodziły się z Bractwa Feniańskiego. Członków wszystkich wymienionych stowarzyszeń potocznie nazywano Fenianami. Podczas wojny o niepodległość wielu żołnierzy Irlandzkiej Armii Republikańskiej było jednocześnie członkami bractwa. W dalszej części pracy, w odniesieniu do tej organizacji stosowany będzie również skrót IRB.

w trakcie wojny o niepodległość Irlandii, jak i ruch Irlandzkich Ochotników (*Irish Volunteers*), który potem przekształcił się stopniowo w Irlandzką Armię Republikańską (*Irish Republican Army, IRA*).

Jak jednak sklasyfikować samą partię *Sinn Féin*, dominującą na irlandzkiej scenie politycznej w okresie, na którym koncentruje się niniejsza praca? Warto podkreślić, że początkowo jej założyciel, Arthur Griffith¹⁴, zakładał trzymanie się drogi nacjonalizmu konstytucyjnego¹⁵. Wykorzystując jednak wzrost zainteresowania społecznego swoją działalnością, po krwawym stłumieniu powstania wielkanocnego partia *Sinn Féin* rozpoczęła ewolucję¹⁶. Popularność partii powodowała, że wstępowały do niej osoby o różnych poglądach, w tym także republikańskich obok umiarkowanych i legalistycznych. Nie można również zapomnieć o wyraźnych wpływach środowisk socjalistycznych¹⁷. Elementem doktryny, który przypieczętował miejsce *Sinn Féin* w nurcie nacjonalizmu nowego typu, było zastosowanie zasady absentyzmu. Oznaczało to odrzucenie możliwości funkcjonowania w brytyjskim systemie parlamentarnym, członkowie partii postulowali ignorowanie brytyjskich struktur politycznych.

Czy partia *Sinn Féin* była ugrupowaniem nacjonalistycznym? Jak najbardziej. Na różnych etapach swojej działalności funkcjonowała zarówno w nurcie konstytucjonalnym, jak i nurcie nowego typu. Czy jednak możemy mówić o *Sinn Féin* jako o ugrupowaniu republikańskim? W ograniczonym stopniu. Bez wątplenia część polityków partii przejawiała poglądy i aspiracje republikańskie, a więc termin „republikanie” może być stosowany na ich określenie, jednak zdecydowanie nie określa natury całego ruchu.

Tom Garvin, badając historię i struktury irlandzkiego nacjonalizmu i republikanizmu, wskazał na szereg cech charakteryzujących irlandzki ruch republikański odróżniających go od innych europejskich ruchów tego typu. Cechy te zostały szczegółowo i wyczerpująco omówione w monografii Szymona Bachrynowskiego¹⁸. Warto je jednak tu wymienić, aby zarysować hierarchii priorytetów

¹⁴ Arthur Griffith (1872–1922) – irlandzki publicysta i polityk. Karierę rozpoczął jako redaktor czasopisma *The United Irishman*. W 1905 roku rozczarowany działaniami Irlandzkiej Partii Parlamentarnej założył nowe ugrupowanie o nazwie *Sinn Féin*.

¹⁵ A. Griffith, *The Resurrection of Hungary: A Parallel for Ireland*, Dublin 1918, s. 139–163.

¹⁶ Choć partia *Sinn Féin* nie była odpowiedzialna za wybuch powstania, to jednak powszechnie łączoną ją z tym wydarzeniem, a przywódcy ruchu zostali aresztowani przez Brytyjczyków po stłumieniu insurekcji. Represje spowodowały jednak wzrost zainteresowania działalnością partii, a jej postulaty zaczęły lepiej rezonować z irlandzkim społeczeństwem zmęczonym walką o autonomię i oczekującym bardziej radykalnych zmian. *Sinn Féin* stała się wkrótce jedyną alternatywą dla Irlandzkiej Partii Parlamentarnej.

¹⁷ S. Bachrynowski, *Między angielskim lwem ...*, s. 86.

¹⁸ Tamże, s. 71–91.